

weinige uitzonderingen, de uitvoerders der suppressie met gematigdheid te werk gingen en zich onderscheidden door „la scrupuleuse honnêteté qu'ils mirent dans leur gestion financière”. Gaarne nemen we dat op zijn gezag aan. Alleen noteren we, dat Van der Renne volgens eigen aantekeningen in tien jaar tijd alleen aan „devoirs et vacations extraordinaires” meer dan elf duizend gulden brabants opstreek. Hier moet men dan nog bijvoegen de procenten, welke de notaris ontving, plus de gewone vergoeding aan Van der Renne. Geen wonder, dat men na één jaar suppressie reeds voor een déficit stond van 100.000 gulden ¹⁹⁾).

OMZWERVINGEN VAN DE BIBLIOTHEEK ²⁰⁾.

Het *Comité de la Caisse de Religion* gaf al aanstonds blijken, dat het handschriften en boeken wel het minst kostbare deel achtte van het kloosterbezit. De hautaine geest der Aufklärung spreekt zich duidelijk uit in het verslag der zitting van 28 Januari 1784 : „De tout ce que possédoient les maisons religieuses supprimées, la partie la moins riche est celle des livres” ²¹⁾. Toch betrof het hier kloosterbibliotheken, welke thans het kostbaar bezit vormen van de openbare bibliotheken.

In dezelfde zitting besloot het *Comité*, dat in elk klooster een lijst van de aanwezige handschriften en boeken met plaats en datum van verschijnen zou worden opgemaakt. De boekhandelaar Ermens te Brussel en Ph. Baert — ce dernier a de la réputation comme bibliographe — zouden die lijsten nazien en de handschriften met de meest kostbare boeken in Brussel

¹⁹⁾ Aldus De Schepper 527.

²⁰⁾ Voor dit hoofdstuk hebben we dankbaar gebruik gemaakt van M. C. Piot, *Les manuscrits relatifs à l'histoire, provenant des couvents supprimés aux Pays-Bas par Joseph II (Compte Rendu des Séances de la Commission Royale d'Histoire. 4e Serie, t. 4, 1877, p. 173-210)*; A. Cosemans et J. Lavelleye, *Inventaire des Archives du Comité de la Caisse de Religion* (in: *Travaux du Cours pratique d'Archiv-économie donné... par J. Cuvelier. Bruxelles 1926 p. 155-189*); J. Lavelleye, *La situation des bibliothèques des couvents supprimés par Joseph II en 1783 (Paginae Bibliographicae t. 2 p. 547-552)*.

²¹⁾ Geciteerd bij Lavalleye, *La situation* p. 549.

verkopen : het overblijvende zou ter plaatse worden geveild. Van der Renne kweet zich zeer nauwgezet van zijn taak. Hij declareert zijn onkosten „pour la rédaction de l'inventaire des manuscrits et livres trouvés au couvent supprimé des Chartreux, un très grand nombre.” Aan hem hebben we dus de drie lijsten te danken, die thans nog in Brussel worden bewaard ²²⁾

De eerste lijst vermeldt 100 handschriften : van elk handschrift wordt de titel van één of meer traktaten opgegeven, het formaat, soms ook jaartal en afschrijver. Aan het einde zet hij de bemerking : „Encore cinquante manuscrits, en differents formats, et traitans de différentes matières, qui ne semblent d'aucune conséquence et dont une partie n'est pas complete ou déchirée.” Hoezeer we het ook betreuren dat Van der Renne ons ook deze vijftig niet even beschreven heeft, we weten nu in alle gevallen, dat in 1783 in de Kartuize 150 hss. aanwezig waren.

De tweede lijst bevat de gedrukte werken van de eigenlijke kloosterbibliotheek ²³⁾. Zij omvat 2340 nummers, verdeeld in : theologi, historici, juristae en litterae ; deze vier klassen zijn weer onderverdeeld naar formaat : folio, quarto en octavo. Onder deze boeken bevinden zich een 170 wiegedrukken en een 200 postincunabelen. Aan het einde der lijst staat de bemerking : „Alsnog circa 700 boeken van alderhande soorten, als godvruchtige en andere, maer meerendeels verscheurt en incompleet”.

Ten slotte volgde een derde lijst met de titel : *Catalogus Bibliothecae Prioratus*. Het waren blijkbaar boeken, welke zich in de verblijven van den prior bevonden. Meerdere ervan staan ook genoemd in de tweede lijst. Deze catalogus van het prioraat bevat 475 nummers.

De bibliotheek der Kartuize bestond dus uit een 150 hand-

²²⁾ Brussel, Alg. Rijksarchief. Afd. Comité de la Caisse de Religion n. 74.

²³⁾ De liturgische boeken moesten volgens voorschrift van 28 Mei 1783 afzonderlijk worden geïnventariseerd ; 30 Dec. 1783 werd vanwege het Comité aan Van der Renne gemeld dat de „livres d'église” waren ontvangen. Zie Maastricht Rijksarchief. Afd. Hof van Gelder, Opgeheven Kloosters.

schriften en een 3500 boeken. Dit is nog een respectabel getal, vooral als men in het oog houdt, dat het klooster voor slechts 12 koor-monniken was bestemd en zelden boven dit getal is uitgegaan. Toch blijkt uit de lijsten duidelijk, dat er in de eerste tijden meer zorg aan de bibliotheek is besteed, dan in de latere eeuwen.

Deze lijsten zijn dan opgezonden naar Brussel en Ermens met zijn helper hebben hun keuze gedaan, waarvan een nieuwe lijst is opgemaakt. Op 16 April 1792 werden de boeken der Kartuziers tegelijk met die van andere kloosters te Brussel verkocht²⁴). In het begin van 1785 werd te Roermond de openbare veiling gehouden „des livres non réservés” van zeven gesupprimeerde kloosters, waaronder de Kartuize. Aldus van der Renne in zijn aantekeningen.

Thans begint voorgoed de omzwerping en verspreiding van de bibliotheek over Europa. In de loop der tweede helft van 1784 werd alles verzonden naar Brussel. De handschriften werden blijkbaar rechtstreeks gebracht naar de zetel van het Comité „dans le nouvel hôtel de la Chambre des Comptes”. De gedrukte werken werden opeengestapeld in de oude Jezuitenkerk. Toen deze spoedig te vochtig bleek, werd 11 Januari 1785 besloten alles over te brengen naar het voormalig Kartuizerklooster. Reeds een jaar daarna, 25 Januari 1786, schreef Ermens aan Evenepoel, advocaat van de Raad van Brabant, dat een nieuwe verhuizing nodig was, aangezien het klooster op instorten stond. Toen werd het voormalig Capucijnenklooster als bewaarplaats aangewezen. Hier schijnen de boeken gebleven te zijn, totdat ze in 1792 publiek werden verkocht.

De handschriften — en nu sprak ik speciaal van de Roermondse handschriften — hebben een andere weg afgelegd. Zoals gezegd, werden de handschriften verzameld in het gebouw van het Comité. Wat moest men er mee doen? Het Comité had weinig oog voor deze middeleeuwse schatten.

²⁴) De lijst van Ermens wordt bewaard te Brussel, Afd. Comité n. 74; onder n. 75 vindt men: „*Quatrième catalogue des livres, provenans des couvens supprimés aux Pays-Bas rédigé et mis en ordre avec quelques notes littéraires par Jos. Ermens.*” In deze laatste lijst zijn de boeken alleen systematisch gerangschikt. De afkomst wordt niet vermeld.

Doch er waren instellingen, wier leiders een juist inzicht hadden. Zij waren van oordeel, dat de opeengehoopte handschriften thans van algemeen nut konden zijn. Zij vroegen dus om hun collecties te mogen aanvullen. De voornaamste gegadigden waren de *Académie des Sciences et des Belles Lettres*; het *Département Héraldique*; en de Koninklijke Bibliotheek, toen nog geheten de *Bibliothèque de Bourgogne*. Wie zou de voorrang hebben? De kwestie werd blijkbaar niet opgelost van uit het standpunt van het algemeen belang, maar van persoonlijke vriendschap. Het Comité besloot nl. op 1 Juli 1785, dat het *Département Héraldique* de voorkeur zou hebben. Of men nu van dit besluit a priori niet zo zeker is geweest, feit is dat op 30 Juni — dat is dus daags te voren — Baron Beydaels de Zittaert „conseiller, lieutenant premier, roi d'armes, dit Toison d'or” in naam van het *Département Héraldique* aan Baron de Feltz, „receveur général du Comité de la Caisse de Religion”, een ontvangstbewijs tekende, waarin hij verklaart dat hem minstens 270 handschriften zijn ter hand gesteld. Het aantal is niet juist te berekenen, want er is ook sprake van „paquet” en „farde”. Onder deze 270 waren er zeker 35 welke door Beydaels later werden genoteerd als „provenant des Chartreux à Ruremonde”. Omdat ik later hiernaar verwijs, laat ik thans die eigenaardige lijst volgen: de cijfers verwijzen bijna zeker naar de lijst van 1783, al zijn enkele cijfers ongetwijfeld foutief. Achter elke titel staat vermeld: „provenant des Chartreux à Ruremonde”.

- N. 26. *Chronicon Gueldriae*, authore Nic. Biese; 1 vol. in fol.
- N. 95. Sans titre. 1 vol. fol.
- N. 99. Sans titre. 1 vol. fol.
- N. 184. *Vocabularius*. 1 vol. fol.²⁵)
- N. 80. *Magnus orbis*. 1 vol. fol.²⁵)
- N. 29. Sans titre: 1 vol. 8°.
- N. 1. *Jacobus de Tisano*: 1 vol. fol.
- N. 67. *De reformatione*. 1 vol. 4°.

²⁵) Deze beide zijn zeker niet van de Kartuziers afkomstig doch van de Kruissheren.

- N. 71. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. . Dialogus : 1 vol. 40.
 N. 57. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. 70. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. 65. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. 98. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. 71. Sans titre : 1 vol. 80.
 N. Sans titre : 1 vol. 80.
 N. 91. Sans titre : 1 vol. fol.
 N. Thomas : 1 vol. fol.
 N. Brevilouquium : 1 vol. 40.
 N. 58. Sermonen : 1 vol. 40.
 N. Historia : 1 vol. fol.
 N. Sans titre : 5 vol. fol.
 N. 39. Sans titre : 1 vol. fol.
 N. 97. Sans titre : 1 vol. 40.
 N. 19. Dionysius : 1 vol. fol.
 N. 21, 25, 60, 94. Sans titre. Oeuvres diverses : 4 vol. 40.
 N. S. Bernardi vita : 2 vol. 40.
 Reçu les susdits de la part de M. le baron de Feltz etc.
 Bruxelles, le 30 Juin 1785.

Deze beslissing verwekte hevige verontwaardiging, vooral bij het bestuur der Bibliothèque de Bourgogne, wiens bibliothecaris later spottend zou schrijven : „Un recueil de vies des saints à la Chambre Héraldique ! Il était bien placé !”²⁶⁾

Volgen we thans eerst deze 35 hss. op hun dwaaltochten. Ze werden overgebracht naar het gebouw van het *Département Héraldique* „près du Parc” om daar met de overige hss. en de resten der heraldische bibliotheek²⁷⁾ een nieuwe verzameling

²⁶⁾ Aldus De Laserne Santander, *Mémoire historique sur la Bibliothèque dite de Bourgogne*. (Bruxelles 1809) p. 91. Geciteerd bij Piot p. 178. De Laserne doelde hier vooral op het beroemde *Sanctilogium* en *Hagiologium Brabantinorum* van Johannes Gielemans, Kanunnik van Rooklooster. Ook deze hss. kwamen in Wenen terecht; zie hierover: *De codicibus hagiographicis Iohannis Gielemans Canonici Regularis in Rubea Valle prope Bruxelles* (*Analecta Bollandiana* t. 14, 1895, 5-114).

²⁷⁾ Volgens Piot p. 177 bezat de *Chambre Héraldique* na de brand van 1731 nog slechts „quelques ouvrages retirés des mortuaires des héralds d'armes et 150 volumes manuscrits provenus de la famille Beydaels.”

te vormen, die volgens reglement elke Vrijdag voor het publiek toegankelijk zou zijn. Maar niet lang bleven ze in hun nieuwe verblijf. Immers toen 21 Juni 1794 de Fransen binnen de Zuidelijke Nederlanden vielen, haastte Beydaels zich de schatten, waarover hij het beheer voerde, in veiligheid te brengen. (Hij liet alle handschriften inpakken en per schip vervoeren naar Dordrecht en vandaar via Düsseldorf, Würzburg, Regensburg, Linz naar Wenen. Ingold voegt erbij : „niet zonder onderweg een deel van deze schatten te verliezen.”²⁸⁾ Het is mogelijk, maar bewijzen worden niet gegeven en Ingold is niet immer nauwkeurig in zijn beweringen.

In Wenen was aartshertog, sinds 1792 keizer Frans I, in het jaar 1784 begonnen met het aanleggen van een privaattibliotheek en de z.g. Fideicommiss-Bibliothek, een onderneming waaraan hij zich met hart en ziel wijdde.²⁹⁾ De collectie Beydaels wenste hij gaarne te bezitten en hij meende als keizer daarop rechten te kunnen doen gelden, wijl deze collectie eigenlijk aan de *Chambre Héraldique* behoorde. Doch Beydaels betoogde nu, dat het zijn particuliere verzameling was. Over deze kwestie werd tussen de regering en Beydaels onderhandeld gedurende de jaren 1794-1803. Eindelijk loste Beydaels op de voor hem meest eervolle wijze de kwestie op door heel de collectie aan den keizer ten geschenke aan te bieden. Dit geschiedde in de zomer van 1803. De handschriften en boeken werden gedeeltelijk opgenomen in de Fideicommiss-Bibliothek, waar ze thans nog zijn³⁰⁾.

²⁸⁾ A. M. P. Ingold, *A la recherche des manuscrits de Dénys le Chartreux* (*Bulletin Critique*. 2e Serie, t. XI, 1896, p. 354). Terzelfder plaatse deelt Ingold mede, dat de documenten die betrekking hadden op de Noord-Nederlandse adellijke families in 1814 terugkeerden naar Den Haag, en die der Belgische families in 1840 naar Brussel.

²⁹⁾ Aldus in het Voorwoord door M. A. Becker, *Die Sammlungen der vereinten Familien- und Privat-Bibliothek Sr. M. des Kaisers*. Bd. I (Wien 1873). Alleen dit eerste deel is verschenen.

³⁰⁾ In het Ministerie van Buitenlandse Zaken te Brussel bevinden zich twee bundels getiteld resp. : *M. Beydaels à Vienne 1796-1811 en Correspondance au sujet des archives de la Chambre Héraldique transportés à Vienne 1794*. Tengevolge der internationale verwickelingen was het onmogelijk deze bundels ter inzage te krijgen, daar ze waren opgeborgen. Ik kon dus niet nagaan, welke hss. werden overgegeven. Een tweetal

Waar bleef de rest? Van de Roermondse handschriften zijn er zeker een paar terecht gekomen in de National Bibliothek te Wenen, gelijk we in de lijst zelf zullen aangeven.³¹⁾

Keren we thans terug naar de verzameling handschriften, welke te Brussel in het gebouw van het *Comité* in de grootste wanorde achterbleef. Vooral door de vertogen der bestuurders van de Bibliothèqu de Bourgogne kwam men eindelijk tot de erkenning, dat het nodig was een paar vakmensen aan te stellen om de verzameling te schiften en te beschrijven. Daartoe werden 8 April 1786 aangewezen de beide ex-Bollandisten, Desmet en Ghesquière. Na een vluchtige inspectie der aanwezige handschriften dienden zij het volgend plan in. De handschriften zouden geclassificeerd en beschreven worden in deze volgorde: 1. H. Schrift en commentaren; 2. Kerkvaders en kerkelijke schrijvers; 3. Ascese; 4. Traktaten van verschillende aard; 5. Regels, Statuten, Koorboeken en Ritualia; 6. Martyrologia en heiligenlevens; 7. Kerkelijke geschiedenis; 8. Profane geschiedenis; 9. Cartularia en necrologia. Ofschoon ze zich aanstonds aan het werk begaven, moesten ze toch op 23 Februari 1787 aan het *Comité* verklaren, dat ze nog niet gereed gekomen waren. Zijn ze ooit gereed gekomen? Tot mijn spijt heb ik dit niet kunnen achterhalen.³²⁾

De handschriften zijn waarschijnlijk in het gebouw van het *Comité* gebleven, ofschoon de mogelijkheid niet ontkend kan worden, dat ze aan de Bibliothèqu de Bourgogne zijn afgestaan. Hoe het zij, zeker is, dat de Fransen na hun inval een massa handschriften hebben meegesleept naar Parijs, zoals

lijsten uit deze bundels dd. 7 Mei 1803 en 8 Aug. 1803 zijn uitgegeven in: *Analecta Bollandiana* t. 14, 1895, p. 232-234.

³¹⁾ Laenen p. 400 zegt op gezag van A. d'Hoop, *Aperçu général sur les archives ecclésiastiques de Brabant* (Renaix 1905 p. 14; opnieuw uitgegeven als inleiding op: *Inventaire Général*), dat een deel der hss. in 1803 naar Brussel is teruggekeerd. D'Hoop spreekt daar echter niet van hss., doch van archiefstukken.

³²⁾ Lavelleye, *La Situation* p. 551; Piot p. 175. Ingold zegt in het *Bulletin Critique* p. 352, dat Desmet en Ghesquière de handschriftenlijst van de Roermondse Kartuize in Brussel hebben opgesteld. Mougél S. 102 neemt dat over. Uit het boven aangehaalde blijkt voldoende, dat dit een onmogelijkheid is.

het stempel der Bibliothèqu Nationale van Parijs in de meeste Brusselse handschriften nu nog bewijst. Later, na de val van Napoleon, keerden ze naar Brussel terug; een gedeelte bleef in Parijs achter. Het is opvallend, dat van de Roermondse Kartuize zeer weinig in Brussel te vinden is. Vóór de brand van 1914 werden er in de Universiteitsbibliotheek van Leuven een tweetal bewaard. Leiden, Utrecht, Parijs, Roermond bezitten een enkel exemplaar. Men moet dus besluiten dat de rest is verloren gegaan of in particuliere verzamelingen is terecht gekomen.

Zo is thans over Europa verspreid, wat de monniken eeuwenlang in hun Kartuize met zorg hadden bewaard.

DE HANDSCHRIFTEN.

Het staat dus zonder enige twijfel vast, dat bij de suppressie in 1783 de bibliotheek een verzameling van meer dan 150 handschriften bezat, waarvan een honderdtal wel is waar zeer kort en onvolledig, maar toch ten minste enigermate is beschreven, zodat het mogelijk is die handschriften te identificeren en zich enige voorstelling van de inhoud der bibliotheek te maken. Van de overige vijftig wordt ons niets medegedeeld, dan alleen dat ze in het oog van Van der Renne van geen belang waren: wat echter ten opzichte van hun ware betekenis niets wil zeggen. Is dit alles, wat de bibliotheek ooit heeft bezeten? Op deze vraag kunnen we met alle stelligheid ontkennend antwoorden.

In de National Bibliothek te Wenen wordt een *Catalogus illustrium scriptorum* bewaard, welke eveneens door Beydaels daarheen werd vervoerd. Deze catalogus werd in de jaren 1532-1540 vervaardigd in Rooklooster bij Brussel³³⁾. Hij bevat

³³⁾ Zie over dit hs. Van Mierlo S.J., *Een katalogus van handschriften in Nederlandsche Bibliotheken uit 1487* (*Ons Geestelijk Erf* dl. 2, 1928, blz. 275-303); Dezelfde, *De Anonymi uit het Catalogus-handschrift van Rooklooster* (*Ons Geest. Erf* dl. 4, 1930, blz. 84-102; 316-357). In de bibliotheek van het Ruusbroec Genootschap te Antwerpen is de catalogus in fotocopie aanwezig. Dank zij de hulpvaardigheid van Dr. Reypens S.J. kon ik deze foto's inzien.